

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ, ЗДОРОВ'Я ТА ТУРИЗМУ
КАФЕДРА ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ І СПОРТУ

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА МАГІСТРА

з теми: Аналіз техніко-тактичної діяльності кваліфікованих воротарів
(на матеріалі футболу)

Виконав: студент II курсу, групи 8.0170-2с-з

Спеціальність 017 Фізична культура і спорт

Освітня програма Спорт

Борзенко Денис Геннадійович

Керівник: д.пед.н., професор Свасьєв А.В.

Рецензент: к.п.н, доцент Коваленко Ю.О.

Запоріжжя – 2021 рік

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет фізичного виховання
Рівень вищої освіти Магістр
Спеціальність 017 Фізична культура і спорт
Освітньої програми Спорт

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри
фізичної культури і спорту
проф. Свасьєв А.В. _____

« _____ » _____ 20__ року

З А В Д А Н Н Я

НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТОВІ

Борзенко Денису Геннадійовичу

1. Тема роботи (проекту) «Аналіз техніко-тактичної діяльності кваліфікованих воротарів (на матеріалі футболу)»

керівник роботи (проекту) д.пед.н., професор Свасьєв А.В.

затверджені наказом ЗНУ від «25» червня 2021 року № 942-с

2. Строк подання студентом роботи (проекту) 04 листопада 2021 року

3. Вихідні дані до роботи (проекту): дослідити структуру техніко-тактичної підготовленості кваліфікованих воротарів у футболі.

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити): На основі аналізу науково-методичної літератури вивчити сучасні уявлення про структуру техніко-тактичної підготовленості кваліфікованих воротарів у футболі. Провести аналіз відеоматеріалів матчів Прем'єр ліги України. На основі результатів педагогічного спостереження визначити структуру і зміст техніко-тактичної підготовленості кваліфікованих воротарів у футболі.

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень) 2 рисунка, 2 таблиці

6. Консультанти розділів роботи (проекту)

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
I	д.пед.н., професор Свасьєв А.В.		
II	д.пед.н., професор Свасьєв А.В.		
III	д.пед.н., професор Свасьєв А.В.		

7. Дата видачі завдання 01.09.2020 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів дипломного проекту (роботи)	Строк виконання етапів проекту (роботи)	Примітка
1	Аналіз та обробка літературних джерел за темою дипломної роботи	Вересень 2020 р.- жовтень 2020 р.	<i>виконано</i>
2	Проведення власних експериментальних досліджень	Грудень 2020 р. – Грудень 2021 р.	<i>виконано</i>
3	Обробка отриманих даних та оформлення результатів дипломної роботи	Листопад 2021 р. - грудень 2021 р.	<i>виконано</i>

Студент _____ **Д.Г. Борзенко**
(підпис) (ініціали та прізвище)

Керівник роботи (проекту) _____ **А.В. Свасьєв**
(підпис) (ініціали та прізвище)

Нормоконтроль пройдено

Нормоконтролер _____
(підпис) (ініціали та прізвище)

ЗМІСТ

Зміст	4
Реферат	5
Abstract	6
Перелік умовних позначень, символів, одиниць, скорочень і термінів	7
Вступ	8
1 Огляд літератури	11
1.1 Теоретико-методичні аспекти управління техніко-тактичною діяльністю в командних спортивних іграх.....	11
1.2 Компоненти управління тренувальним і змагальним процесами в командних спортивних іграх.....	20
1.3 Особливості вдосконалення техніко-тактичної майстерності в командних спортивних іграх (на матеріалі футболу)	28
1.4 Управління техніко-тактичною діяльністю в командних спортивних іграх у змагальній практиці.....	36
2 Завдання, методи і організація дослідження	41
2.1 Завдання дослідження	41
2.2 Методи дослідження	41
2.3 Організація дослідження	42
3 Результати дослідження	43
Висновки	51
Перелік посилань	52

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота – 59 сторінок, 3 таблиці, 2 рисунка, 63 літературних джерела.

Об'єкт дослідження – структуру техніко-тактичної підготовленості кваліфікованих воротарів у футболі.

Мета роботи – дослідити структуру техніко-тактичної підготовленості кваліфікованих воротарів у футболі.

Методи дослідження: аналіз науково-методичної літератури та даних мережі інтернет, педагогічне спостереження, аналіз відеозаписів, методи математичної статистики.

Проведений аналіз показників техніко-тактичних дій воротарів показує, що кількість і якість техніко-тактичних дій, які здійснює воротар у різних ігрових ситуаціях неоднакова.

Встановлено, що воротарі під час гри найчастіше здійснюють удар від воріт, передачі м'яча ударом ногою з рук, перехоплення м'яча, прийом м'яча руками. Дослідження структури техніко-тактичної підготовленості кваліфікованих воротарів у футболі показав наявність доволі чітких структурних особливостей гри як в захисних, так і в атакуючих діях в залежності від тих або інших типових ситуацій.

Результати наших досліджень засвідчують, що воротар у процесі гри у більшій мірі бере участь в атакуючих діях ніж у захисних, але у практиці навчально-тренувальної роботи цьому аспекту підготовки приділяється недостатньо уваги.

ФУТБОЛ, ВОРОТАР, ТЕХНІКО-ТАКТИЧНА ПІДГОТОВЛЕНІСТЬ, АНАЛІЗ, ПРЕМ'ЄР-ЛІГА, КВАЛІФІКОВАНІ ВОРОТАРІ, ЗАХИСНІ ДІЇ, АТАКУЮЧІ ДІЇ

ABSTRACT

Qualification work – 59 pages, 3 tables, 2 figures, 63 literary sources.

The object of research is the structure of technical and tactical training of qualified goalkeepers in football.

The aim of the work is to study the structure of technical and tactical preparedness of qualified goalkeepers in football.

Research methods: analysis of scientific and methodological literature and Internet data, pedagogical observations, analysis of videos, methods of mathematical statistics.

The analysis of indicators of technical and tactical actions of goalkeepers shows that the number and quality of technical and tactical actions performed by the goalkeeper in different game situations are different.

It is established that goalkeepers during the game often carry out a kick from the gate, passing the ball with a kick from the hands, intercepting the ball, receiving the ball with their hands. The study of the structure of technical and tactical training of qualified goalkeepers in football showed the presence of quite clear structural features of the game in both defensive and offensive actions, depending on certain typical situations.

The results of our research show that the goalkeeper in the game is more involved in attacking than in defensive, but in the practice of training work this aspect of training is not given enough attention.

FOOTBALL, GOALKEEPER, TECHNICAL AND TACTICAL PREPAREDNESS, ANALYSIS, PREMIER LEAGUE, QUALIFIED GOALKEEPERS, DEFENSIVE ACTIONS, OFFENSIVE ACTIONS

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ, СИМВОЛІВ, ОДИНИЦЬ, СКОРОЧЕНЬ
І ТЕРМІНІВ

ДЮСШ – дитячо-юнацька спортивна школа;

РП – результативні передачі;

ТТД – техніко-тактичні дії;

ЗД – змагальна діяльність;

СМ – спортивна майстерність;

уд·хв⁻¹ – удари на хвилину;

у.о. – умовні одиниці;

ФК – футбольний клуб;

ЧСС – частота серцевих скорочень;

% - процент;

n – число вибірки;

Σ – сума.

ВСТУП

На сучасному етапі розвитку футболу інтенсивність гри зростає, що вимагає від футболістів, в тому числі від воротаря, перш за все вміння швидко і ефективно застосовувати тактико-технічні прийоми в швидко мінливих умовах, а також при наявності обмеження за часом і простору. Команда, яка прагне до успіху, повинна діяти швидко, тобто мати в присутності гравців, які опановують раціональної технікою і поєднують її з швидкістю руху.

Однією з важливих складових конкурентної діяльності у футболі є техніко-тактична діяльність, що полягає у виконанні прийомів з м'ячем, спрямованих на вирішення індивідуальних, групових і командних тактичних завдань [3; 14; 15].

Побудова тренувального процесу воротарів у футболі завжди була своєрідною. Адже гравці цієї ігрової ролі в процесі конкурентної діяльності змушені використовувати широкий специфічний Арсенал техніко-тактичних дій, використання яких вимагає спеціальної підготовки[2; 4; 12;13].

Однак на практиці Технічна, тактична і фізична підготовка воротарів часто проводиться без створення необхідних умов для складного розвитку функцій рухової і сенсорної систем [1; 8; 19].

Воротар повинен володіти особливим зором на полі, яке повинно бути розвинене за допомогою спеціальної методики тактико-технічної підготовки, заснованої на використанні засобів, спрямованих на поліпшення периферичного зору і рівноваги. Розширення меж поля зору, на їхню думку, дозволить воротареві краще орієнтуватися в ігрових ситуаціях, особливо при атаці воріт [1; 2; 5; 4; 8;11].

Важлива роль в процесі вивчення технічної і тактичної діяльності воротаря у футболі відводиться передбаченню. Очікування є важливим фактором в управлінні реакціями і діями спортсменів. Сформовані в ході навчання навички та вміння спортсмен використовує при вирішенні

спортивних ситуацій. Наприклад, побачивши початок польоту м'яча, спортсмен повинен якомога швидше визначити траєкторію його руху і час його появи в певній точці простору. На основі цієї інформації та досвіду (пам'яті) спортсмен формує план (програму) подальших дій. Наявність в пам'яті готових програм рухових дій значно підвищує швидкість реакції спортсмена. Повнота і точність передбачення зростають, якщо спортсмен знає об'єктивні закономірності, що характеризують рухомі об'єкти, включаючи опорно-рухову систему його тіла [7; 8; 11; 18; 20].

Вміле сприйняття і дія у відповідь вважаються найважливішим аспектом ефективності ігрової діяльності у футболі світового класу. Що стосується дії воротарям при відображенні пенальті доцільно використовувати інформацію про особливості рухів ніг гравця, що вражає пенальті. Протистояння воротаря-гравця при проникненні 11-метрового вільного удару будується багато в чому на передбаченні попередніх дій противника і, як наслідок, застосуванні у відповідь власних дій. Тому для воротаря процес вивчення особливостей дій вражаючого гравця-це дуже важливий фактор ефективності удару по м'ячу при пенальті [18; 20].

Змагальна діяльність, як складний прояв різних аспектів підготовки футболістів, найбільш повно відображає її проблемні аспекти [10; 15; 17].

В рамках педагогічної реалізації техніко-тактичного спостереження, воротарської діяльності, реєструються наступні операції: пенальті, перехоплення м'яча, підбір м'яча, прийом м'яча руками, прийом м'яча ногами, удар по воротах, вільний удар або удар, передача м'яча руками, передача м'яча ногами з землі, передача м'яча рукою.

Аналіз показників техніко-тактичних дій воротарів показує, що кількість і якість техніко-тактичних дій, виконуваних воротарем в різних ігрових ситуаціях, різні [6; 16; 9].

Встановлено, що воротарі під час гри найчастіше виконують удар по воротах, передачу м'яча ударом рук, перехоплення м'яча, прийом м'яча руками.

При цьому найбільшу кількість неточних дій у грі виконують воротарі при виконанні пасів з ударом руками, пасів з ударом об землю, ударів по воротах [9; 13; 14].

Таким чином, аналіз досліджень і публікацій показує, що ця проблема недостатньо вивчена, але роботи з вивчення структури технічної і тактичної підготовки кваліфікованих воротарів у футболі недостатньо.

Мета роботи – дослідити структуру техніко-тактичної підготовленості кваліфікованих воротарів у футболі.

Об'єкт дослідження – структуру техніко-тактичної підготовленості кваліфікованих воротарів у футболі.

Суб'єкт дослідження – кваліфіковані воротарі у футболі.

1 ОГЛЯД ЛІТЕРАТУРИ

1.1 Теоретико-методичні аспекти управління техніко-тактичною діяльністю в командних спортивних іграх

Спортивні ігри – це складне соціальне явище, яке функціонує як багатокомпонентна частина олімпійського та професійного спорту. До її складу входять система управління, засоби, методи та методики підготовки до змагального процесу спортсменів, спортивні споруди, система професійної підготовки педагогічних кадрів, системи спортивних змагань і багаторічної підготовки гравців і команд різних вікових і статевих груп.

Управління багатокомпонентною системою підготовки і змагальним процесом в спортивних іграх вимагає розуміння основних закономірностей даного виду діяльності, які стали б базою для формування наукового обґрунтування багаторічної підготовки спортсменів в кожному конкретному виді спортивних ігор та підвищення ефективності змагального процесу, ефективного розвитку організаційних основ та матеріально-технічного забезпечення. Необхідність формування теорії спортивних ігор, виявлення закономірностей і особливостей, як специфічної групи видів спорту ґрунтується на тому, що згідно з концепцією теорії спорту загальна концепція спортивних ігор покликана стати узагальнюючим фактором щодо своїх приватних дисциплін (теорій окремих ігрових видів спорту).

В даний час інтенсивно розробляються окремі елементарні теорії управління в командних спортивних іграх: теорія управління в баскетболі; теорія управління у волейболі; теорія управління в гандболі; теорія управління в футболі.

Паралельним шляхом йде дослідження різних сторін системи управління навчально-тренувальної та змагальної діяльності у спортивних іграх [3, 5, 15, 24]. Детальні дослідження розкривають питання, що мають першорядне значення для формування і вдосконалення системи управління в

спортивних іграх. Насамперед, це стосується таких напрямів:

- інформаційне забезпечення системи управління в процесі підготовки і змагальної діяльності;
- психолого-педагогічні аспекти управління в системі оптимізації навчально-тренувальної та змагальної діяльності;
- управлінські аспекти (організація, планування, моделювання, прогнозування, контроль і корекція) удосконалення навчально-тренувальної та змагальної діяльності;
- індивідуалізація в системі управління багаторічною підготовкою;
- управління процесом становлення і вдосконалення техніко-тактичної майстерності;
- управління тренувальними і змагальними навантаженнями;
- управління процесом адаптації організму в системі багаторічної підготовки і змагальної діяльності;
- організаційно-методичні та технологічні аспекти управління в системі підготовки і змагальної діяльності команд і гравців.

Окремі елементарні теорії спортивних ігор (баскетбол, волейбол і ін) ґрунтуються на певній кількості понять, положень, засобів і методів, властивих тільки цьому виду спортивних ігор. Це обумовлено, правилами і календарем змагань, техніко-тактичними прийомами, індивідуальними, груповими і командними техніко-тактичними взаємодіями та іншими факторами. Паралельно розвивається теорія спортивних ігор, узагальнюючи методологічний апарат, практичний інструментарій і теоретичні методи наукового дослідження, найбільш загальні принципи і методи підготовки команд та окремих спортсменів; управління навчально-тренувальним і змагальним процесами. Узагальнена теорія спортивних ігор не є математичною сумою знань окремих елементарних теорій її складових – баскетболу, волейболу, гандболу, футболу. Це складне ієрархічне утворення, яке має свій ареал наукового знання, загальний термінологічний апарат, узагальнені засоби, методи і методики управління підготовкою та

змагальним процесом кваліфікованих спортсменів.

Взаємне збагачення, зближення окремих елементарних теорій спортивних ігор призводить до формування загальної теорії спортивних ігор шляхом глибокої інтеграції наукових знань.

Виявлення загальних положень і закономірностей теорії спортивних ігор має передбачати розв'язання низки задач, які входять наступні:

- класифікація спортивних ігор, визначення теорії спортивних ігор як складової загальної теорії спорту та системи підготовки спортсменів;
- формулювання структурних компонентів та уніфікованого термінологічного апарату теорії спортивних ігор;
- дослідження напрямів підготовки (загальна і спеціальна фізична, техніко-тактична, психологічна, інтегральна та ін).

В спортивних іграх з метою виявлення загального необхідні:

- дослідження змагального процесу в спортивних іграх з метою виявлення загального;
- дослідження системи управління в теорії і практиці спортивних ігор з метою виявлення спільного.

Вищесказане дозволяє сформулювати структурні компоненти дослідження теорії спортивних ігор як наукової дисципліни:

- мета дослідження теорії спортивних ігор – обґрунтування, узагальнення та уніфікація системи понять, термінів, засобів, методів і методик, структурних компонентів, аналітичного простору теорії спортивних ігор як наукової дисципліни;
- об'єкт дослідження теорії спортивних ігор – теоретико-методичні основи навчально-тренувальної та змагальної діяльності у спортивних іграх;
- предмет дослідження теорії спортивних ігор – приватні методики та шляхи вирішення проблем удосконалення навчально-тренувального та змагального процесів.

Створення узагальненої термінології теорії спортивних ігор переслідує рішення завдань, що сприяють розробці єдиного понятійного апарату для

опису закономірностей та інших спільних завдань, які об'єднують спортивні ігри як спільну галузь, об'єкт наукового дослідження, як один з провідних компонентів системи фізичного виховання, тренування та спортивної підготовки в цілому.

У свою чергу, першочерговим завданням термінології теорії спортивних ігор є інтеграція подібних за значенням понять в єдине уніфіковане для спортивних ігор загальне поняття. Це дозволить термінологічному апарату теорії спортивних ігор об'єктивно описувати як загальні і приватні закономірності спортивних ігор, так і загальну методику побудови педагогічного процесу (навчання, виховання, спортивного тренування і змагального процесу). Це природним чином приведе до інтеграції наукового знання про спортивні ігри, дозволить переносити ефективні шляхи навчання і тренування, знайдені в області однієї гри, на інші спортивні ігри.

Уніфіковані поняття, що входять в термінологію теорії спортивних ігор, звичайно, не претендують на остаточність формулювань. Наступні терміни є спробою складання сукупності різних понять, які створені довільним узагальненням емпіричних спадщини в розвитку кожної гри в нашій країні і за кордоном, і деякою обмеженістю спеціальних теоретичних досліджень цього питання [9].

«Спортивна гра» - це засіб спортивного змагання, яке функціонує за певними правилами і має відповідний міжнародний статус.

Наведене визначення є, на наш погляд, адекватною і достатньою підставою для побудови загальної термінології теорії спортивних ігор.

Близьким, але не ідентичним терміну «спортивна гра», є термін «ігрова діяльність» (або «процес гри»). Ці терміни позначають процес, який реально здійснюється гравцями під час офіційних змагань, спортивних тренувань (контрольні, двосторонні, навчальні ігри).

«Ігрова діяльність» (процес гри) – це система ігрових дій партнерів і протистоянь суперників, метою яких є досягнення якомога більшої кількості

приватних виграшів, при якомога меншій кількості приватних програшів. «Ігрова діяльність» (процес гри) є узагальнюючим для термінів, що безпосередньо входять до його визначення.

«Суперник» - це гравець або група гравців (команда), що мають право участі в грі у відповідності з певними правилами змагань з метою протидії.

«Партнер» - це гравець або група гравців, які мають право участі у грі відповідно з певними правилами змагань зі спільною метою.

«Гравець» - це член команди, який вирішує ігрові завдання протягом конкретних змагань.

«Основний склад» - це частина гравців команди, які вирішують ігрові завдання протягом конкретних змагань.

«Предмет ігри» - це предмет, що слугує засобом досягнення об'єкта атаки.

На прикладі визначення цього поняття зрозуміло, що термінологія теорії спортивних ігор повинна оперувати найбільш загальними термінами, що включають в себе поняття про всіх можливих видах обумовленого предмета (м'яч, шайба, волан та ін).

Визначення предмета ігри призвело до появи нового терміну «об'єкт атаки».

«Об'єкт атаки» - це обмежена у відповідності з правилами гри ділянка простору, в якій суперники прагнуть направити предмет гри з метою досягнення приватного виграшу.

«Приватний виграш» - це затверджений арбітром факт досягнення предметом гри об'єкта атаки або помилкової дії одного з суперників з предметом гри.

«Місце гри» - це обмежена частина простору для гри, що включає два об'єкта атаки.

«Техніка гри» - це сукупність найбільш раціональних прийомів, відібраних багаторічним досвідом розвитку гри, з допомогою яких гравці здійснюють протиборство.

При цьому відповідно до загальної теорії діяльності [4] під прийомом мається на увазі проста операція, що складається з одного або декількох рухів. Термін «техніка» набуває конкретизацію в понятті «техніка прийому».

«Індивідуальна спортивна майстерність» гравця - це вміння спортсмена засобами техніки гри проводити змагальний поєдинок з суперником, випереджаючи і супроводжуючи виконання кожного ігрового прийому оптимальним тактичним рішенням.

«Техніка виконання прийому гри» - це найбільш раціональні зовнішні і внутрішні структури, які забезпечують оптимальні динамічні і кінематичні параметри рухів гравців, що становлять руховий компонент техніко-тактичної дії.

«Тактика гри» - це обрані, узагальнені і систематизовані принципи, методи та засоби ведення спортивного поєдинку в рамках правил змагань з метою досягнення і реалізації попередніх переваг над суперником.

«Стратегія гри» - це оптимально-орієнтований вибір генеральних принципів, форм, методів і засобів багаторічної підготовки і змагального процесу команди протягом тривалого терміну.

Дослідження генезису спортивних ігор, їх сутності як виду діяльності і як частини культури суспільства, різноманітність форм рухової діяльності, складність тактики, підвищена конфліктність взаємодії суперників - все це переконує в тому, що спортивним іграм притаманні унікальні риси, які виводять їх за межі традиційних уявлень про структуру та зміст процесу підготовки.

Спортивні ігри мають певну специфіку - ігрову, що підкреслює необхідність розробки особливої концепції підготовки гравців і команд.

В основі досягнення командою запланованого спортивного результату лежить досягнутий у процесі підготовки рівень підготовленості до змагань. Традиційно вважається, що підготовлена команда, якщо її гравці знаходяться в стані спортивної форми. При цьому в поняття «спортивна форма» включається також необхідний рівень майстерності гравців, їх психічна

готовність до змагань (стан «психологічної готовності»). Згідно з цими поглядами, спортивна форма досягається вибірково і сполученим застосуванням засобів фізичної, технічної, тактичної, психологічної і теоретичної підготовки на основі системи управління навчально-тренувальним процесом.

Структура спортивної підготовленості команди вимагає уточнення, яке пов'язане з більш адекватним осмисленням ролі ігрової майстерності окремих гравців і команди в цілому та їх психічної готовності до змагань.

Поняття «спортивне майстерність» і реальні якості спортсменів, які включаються в її складові багато в чому емпірично, займають важливе місце в запропонованій концепції.

Класифікація видів спортивних ігор зазначає, що в командних спортивних іграх, спортивна майстерність виступає в двох якостях - як командна і індивідуальна. В індивідуальних спортивних іграх майстерність - індивідуальне. З цієї точки зору слід відзначити спортивну майстерність команди (рівень спортивної майстерності гравців, загальний рівень майстерності команди, конкурентоспроможність протягом чемпіонату або турніру).

В основі спортивної майстерності окремого гравця лежить його техніко-тактична майстерність, володіння всім різноманіттям прийомів гри, вміння з'єднувати і вибірково застосовувати ці прийоми при послідовному або паралельному виконанні відповідно до вимог ігрової ситуації. Однак конфліктний, варіативний характер спортивних ігор, невизначеність результату взаємодії суперників у кожен момент гри висуває ще одну вимогу до індивідуальної майстерності спортсмена. Виконання прийомів гри відповідно до вимог ігрової ситуації переростає з супутньою в самостійну складну задачу, вирішення якої можливе лише за умови обрання гравцем оптимального тактичного рішення. Дане рішення завжди базується на багажі тактичних знань, умінь, навичок гравця і на його вмінні швидко і точно орієнтуватися в реальній ситуації гри, в умовах ліміту часу та інформації.

Майстерність команди не є сумою індивідуальної майстерності групи спортсменів або її окремих гравців. Зв'язок між рівнями індивідуальної майстерності кожного спортсмена і майстерності команди - не кількісна, а якісна, системна.

Ігрова майстерність команди - це нова якість, яка побудована на майстерних якості окремих гравців у процесі ігрової діяльності. Основними елементами, які її детермінують, є рівень індивідуальної спортивної майстерності окремих гравців і їх зіграність.

Зіграність залежить від рівня тактичної підготовленості гравців, ступеня розвитку в них спеціальних психічних процесів (мислення, уваги, оперативного оцінювання і аналізу ігрової ситуації, прийняття рішення та ін) і морально-вольових якостей.

Вищезазначене дозволяє констатувати, що командне майстерність - це системна взаємозв'язок рівнів індивідуальної спортивної майстерності та зіграності гравців у змагальному процесі.

На основі визначень командного та індивідуальної спортивної майстерності, можна перейти до формулювання головної теоретичної передумови пропонованої концепції. Її основи полягають в тому, що в спортивних іграх рівень індивідуальної і командної спортивної майстерності спортсменів у досягненні результатів має не менше значення, ніж рівень їх тренуваності. Підтвердженням цьому може служити значна кількість прикладів змагальної діяльності багатьох видатних спортсменів, при цьому головним аргументом є рівень їх індивідуальної спортивної майстерності протягом тривалого вікового періоду. Це передбачає більш низький рівень загальних і спеціальних можливостей і тренуваності гравців старше 30 років, ніж рівень, який досягли молодими спортсменами. Отже, у спортивних іграх, індивідуальна спортивна майстерність є особливим і взаємопов'язаним з рівнем тренуваності стан гравця.

На принципах загальноприйнятої термінології [1, 12, 28, 34] зазвичай виділяють три види стану тренуваності спортсменів (перманентний,

поточний і терміновий). Можна охарактеризувати індивідуальну спортивну майстерність як близьке до оптимального (або субоптимального) рівня спортивної форми, який досягається в процесі багаторічної спеціалізації у конкретному виді спортивних ігор.

Основною відмінною особливістю субоптимального рівня спортивної форми є тривале накопичення його ознак і велика стійкість у часі порівняно з будь-яким станом тренуваності, навіть досягнутим шляхом спеціалізованої підготовки [2, 29, 41].

Основою ігрової майстерності як субоптимального рівня спортивної форми є закладені з народження професійні здібності та комплекс спеціальних психологічних знань, довгостроково фіксованих в оперативній пам'яті, різних професійних умінь і спеціалізованих психомоторних навичок. Ефект згасання цих знань, умінь і навичок незрівнянно нижче, ніж аналогічний ефект втрати необхідного рівня розвитку основних і спеціальних рухових якостей, а також загальної тренуваності організму висококваліфікованих спортсменів.

Ступінь досконалості виконання гравцем спеціальних рухів (прийомів гри) - це найбільш складний і уразливий компонент індивідуального спортивної майстерності, який пов'язаний з погіршенням рухових можливостей гравця у віковому аспекті. Рухові можливості гравців співіснують у нерозривній єдності з координаційними здібностями і спритністю. Зниження рівня тренуваності певною мірою негативно позначається на просторово-часових і силових параметрів виконання рухового навичку і призводить до певного погіршення технічної складової майстерності. Тактичний же компонент майстерності, очевидно, практично не схильний часу. Вищезазначене дозволяє констатувати, що спортивну майстерність команди - менш стійке становище, ніж індивідуальна майстерність окремого гравця, оскільки вона залежить від великої кількості факторів соціального, психологічного, педагогічного та інших напрямків. Рівень індивідуального спортивної майстерності росте повільно і повільно

зменшується, а командна спортивна майстерність характеризується іншими факторами. Якщо гравці, що входять до складу команди, що мають високу індивідуальну майстерність, майстерність команди може сформуватися досить швидко. При стабільності складу команди її спортивну майстерність протягом тривалого часу, також може бути досить стабільним. При цьому зазначимо, що процес зміни поколінь у команді, як правило, означає втрату рівня спортивної майстерності або її тимчасове зниження. Якщо рівень індивідуального спортивної майстерності гравців невіднозначен або приблизно однаковий, але невисокий, то формування командного майстерності може продовжуватися тривалий час і досить довго зберігатися на належному рівні. Внаслідок цього, командна спортивна майстерність може мати ознаки як оперативного, поточного, а іноді, навіть і термінового стану.

1.2 Компоненти управління тренувальним і змагальним процесами в командних спортивних іграх

На сучасному етапі розвитку командних спортивних ігор, складові тренувального процесу досягли близькомежевих значень: неможливо безмежно збільшувати кількість тренувальних днів і годин, кількість пройдених кілометрів, кілограми піднятої ваги і т. д. Тому необхідний пошук резервів зростання спортивних досягнень за рахунок якісного поліпшення тренувального процесу. В цих умовах одним з найважливіших факторів управління процесом багаторічного тренування стає визначення напрямів його вдосконалення. В цьому випадку в якості системного аналізу використовується метод прогнозування спортивних досягнень і функціонального стану організму спортсменів [5, 19, 24].

У теорії спорту виділяють надтривале, довгострокове, середньострокове та короткострокове прогнозування. У дослідженнях, присвячених прогнозуванню спортивних результатів протягом змагального

періоду в командних спортивних іграх, автори акцентують увагу на два види прогнозу: середньостроковий (від одного до декількох місяців) і короткостроковий (менш 1 місяця) [12, 19], вказують, що точність прогнозів тим вище, чим коротше період, на який вони складаються.

Вихідною передумовою для прогнозування росту спортивної майстерності в командних спортивних іграх служать стан функціональних систем спортсмена і його морфологічні особливості. Кінцева мета можливих прогностичних модельних узагальнень знаходиться на рівні змагального процесу (прогнозований спортивний результат, рівень технічної, фізичної, тактичної, психологічної підготовленості), що впливає з самого ества системного підходу до оцінки результатів змагального процесу та рівня спортивної підготовленості [6, 21].

Основою прогнозування в родинних групах видів спорту, якими є командні спортивні ігри, є метод екстраполяції - поширення ознак, факторів, показників, отриманих у результаті дослідження однієї частини якого-небудь явища, на інші його частини [11], пошук і аналіз сталих закономірностей, заснованих на тенденції розвитку об'єкта або явища. Екстраполяцію доцільно використовувати в комплексі з методами моделювання і експертних оцінок: використання суб'єктивних оцінок з питань, що вивчаються на основі попередніх знань і досвіду висококваліфікованих фахівців-експертів [3, 24, 40]. У процесі проведення експертизи на достовірність отриманих результатів можуть впливати ряд характерних особливостей експертних методів:

- відсутність необхідності наявності статистичного матеріалу для здійснення прогнозу;
- базування на тенденції розвитку процесу;
- значна суб'єктивність одержуваних прогнозних оцінок;
- вплив компетентності експертів на результат прогнозу;
- відсутність гарантій високої точності прогнозу, оскільки останній, не ґрунтується на прямих експериментальних даних;

- труднощі проведення аналізу причин, що обумовлюють отриманий прогноз;
- відсутність можливості досліджувати внутрішню структуру системи при прогнозуванні.

Незважаючи на ряд недоліків, застосування методу експертних оцінок має високе значення в командних спортивних іграх в силу високої варіативності умов змагального процесу і складнощів стандартизації умов тестових завдань. Звертає на себе увагу останній фактор. Відсутність прогнозу пов'язаного з оцінкою внутрішніх параметрів навантаження може істотним чином нівелювати загальний прогноз. Це видається особливо важливим у процесі короткострокового і середньострокового прогнозування в змагальному періоді підготовки, коли мова йде безпосередньо про спортивному результаті.

В основі екстраполяції узагальнених характеристик підготовленості лежать дані, отримані в результаті систематизації модельних характеристик тренувального та змагального процесів в командних спортивних іграх [33].

Методологія побудови модельних характеристик найсильніших спортсменів почала розроблятися в середині 70-х роках ХХ століття із залученням фахівців різного профілю, що працюють в галузі спортивної науки [12, 26, 50]. В даний час, систематизація модельних характеристик будується на основі загальних (спільних для груп видів спорту) характеристик і їх ієрархічного розподілу в «моделі спортсмена».

В командних спортивних іграх проведено значну кількість досліджень у цьому напрямку [14, 21, 49]. Їх автори розглядають моделі кваліфікованих спортсменів відповідних ігрових спеціалізацій як необхідний компонент управління в змагальному та навчально-тренувальному процесах.

Провідним фактором, що визначає структуру і зміст процесу підготовки на кожному етапі спортивного вдосконалення, є модельні характеристики змагальної діяльності, з досягненням яких пов'язаний вихід спортсмена на рівень заданого спортивного результату [12, 15, 19, 30].

Наприклад, в роботі [6], на прикладі результатів виступу жіночої збірної команди СРСР на найбільших міжнародних змаганнях показано взаємозв'язок досягнення показників змагальної діяльності модельного рівня і підсумкового результату виступу команди в тому чи іншому турнірі. За підсумками дослідження, виконаного на матеріалі баскетболу, були виділені параметри, що характеризують особливості змагального процесу гравців різних амплуа, що відображають внесок баскетболісток у досягнення загальнокомандного результату. Досягнення спортсменами показників змагальної діяльності модельного рівня робить можливим високий спортивний результат команди. Автори також звертають увагу на деяку умовність диференціації моделей, відзначаючи тенденції до зменшення специфічних відмінностей між показниками техніко-тактичної діяльності гравців окремих амплуа в сучасному баскетболі.

У дослідженні, спираючись на результати факторного аналізу змагальної діяльності кваліфікованих гандболістів у нападі та захисті виділені провідні чинники досягнення перемоги в гандболі («результативна активність», «перехід від атаки до захисту», «активність», «успішність єдиноборства» та ін). Ці показники розглядалися як вузлові компоненти змагального процесу, а показники, які мали достовірні кореляційні зв'язки були включені автором у змагальну модель. Крім того, в дисертаційному дослідженні [18], розроблені і обґрунтовані модельні характеристики змагальної діяльності гандболістів високої кваліфікації з урахуванням ігрового амплуа. Для зручності використання при оцінці, а також в зв'язку з тим, що спортсмени проводять на майданчику не тільки різний час, але й різна кількість ігор, в модельних характеристиках наведено не абсолютні значення кожного виділеного параметра, а відносні, при грі в нападі або обороні.

Необхідно відзначити, що, для орієнтації і корекції тренувального процесу юних, а також дорослих, але недостатньо кваліфікованих спортсменів, особливо висока ефективність використання узагальнених і

групових моделей змагальної діяльності. Для спортсменів високого класу, що мають яскраво виражені індивідуальні риси, свій стиль і манеру ведення гри, часто використовується переважна орієнтація не стільки на узагальнені модельні дані, скільки на розвиток індивідуальних показників, що супроводжується, у разі необхідності, усунення існуючих диспропорцій в різних сторонах підготовки. У зв'язку з цим, на етапі вищої спортивної майстерності, при підготовці спортсменів високої кваліфікації особливо актуальною є розробка індивідуальних модельних характеристик змагальної діяльності. До досліджень, які спрямовані на вирішення цих завдань, у командних спортивних іграх відноситься, зокрема, робота [11], виконана на матеріалі баскетболу.

Виявлення резервів досягнення планованих показників змагального процесу, визначення основних напрямів підвищення рівня спортивної підготовленості, встановлення оптимального рівня співвідношення її різних сторін сприяють моделі підготовленості. Ця група характеристик об'єднує два типи моделей [26]:

1) моделі, які сприяють вибору загальної стратегії процесу підготовки, що визначаються специфікою становлення спортивної майстерності в командних спортивних іграх;

2) моделі, які орієнтують на досягнення заданого рівня різних сторін підготовленості за рахунок визначення загального напрямку спортивного вдосконалення у відповідності зі значимістю різних характеристик для досягнення високих спортивних показників в обраному виді спортивних ігор.

Останні найбільш численні. До них відносять моделі підготовленості, що відповідають вимогам для включення спортсменів у збірні команди того чи іншого рівня, для перемоги над конкретним суперником, в конкретній грі або серії ігор [6]. У дослідженні розроблені модельні характеристики висококваліфікованих баскетболісток. Автор пов'язує можливість реалізації запланованого результату змагальної діяльності з необхідністю досягнення заданих параметрів підготовленості. В роботах [8, 9] на основі аналізу

підготовленості найсильніших футболістів розроблені узагальнені моделі спеціальної фізичної підготовленості футболістів, які відповідають вимогам для включення в команду високої кваліфікації.

Показники, що входять до складу морфофункціональних моделей (або моделей спортивних можливостей), характеризують морфологічні особливості і функціональні можливості організму спортсмена [14, 28]. Результати ряду досліджень свідчать, що в командних спортивних іграх ще немає чіткої спрямованої залежності між антропометричними показниками спортсменів і демонстрованою спортивним результатом. Однак, специфіка правил ведення спортивної боротьби, розв'язуваних тактичних завдань, особливостей виконання основних технічних прийомів така, що недостатній рівень прояву морфометричних показників у ряді випадків є фактором, що лімітує досягнення високої спортивної майстерності. Досвід показує, що практично у всіх командних спортивних іграх (і в чоловічих, і в жіночих командах) певну перевагу отримують високорослі гравці. Більшість авторів відзначають, також, важливість урахування в цій групі видів спорту таких морфологічних показників, як весоростовий індекс, розмах рук, склад ваги тіла (вага м'язової і жирової тканини) [3, 18, 20]. Надійним і досить обґрунтованим орієнтиром у цьому відношенні можуть служити дані про антропометричних характеристик спортсменок і спортсменів, що входять найсильніші національні збірні команди світу. У більш тісному зв'язку з демонструються показниками змагальної діяльності (ефективністю і активністю) знаходяться параметри функціональної підготовленості спортсменів, що характеризують діяльність аналізаторів (рухового, вестибулярного, зорового, слухового), серцево-судинної та дихальних систем, що зумовлено самою специфікою ігрового процесу [40, 46, 49].

Звертає на себе увагу те, що, в більшості досліджень, говорячи про модельних характеристик, детермінуючих роботу функціональних систем, автори приділяють увагу переважно дослідженням показників фізичної працездатності, незважаючи на беззаперечність твердження про те, що

психологічні показники мають особливе значення для командних спортивних ігор. Те ж саме відноситься і до особистісних особливостей представників командних спортивних ігор. Експериментальних робіт, в яких не тільки виявляється рівень цих показників у висококваліфікованих спортсменів, але і кількісно характеризується їх взаємозв'язок з показниками ігрової ефективності, явно недостатньо [11, 23].

В інших випадках орієнтиром, в основному, служать дані окремих наукових і науково-методичних публікацій про рівні тих чи інших особистісних і психофізіологічних показників спортсменів-гравців високого класу [4].

Отримання об'єктивної, своєчасної інформації про рівень спортивної підготовленості пов'язане з вибором адекватної системи контролю.

Враховуючи складну структуру спортивної підготовленості у командних ігрових видах спорту, фахівці пропонують комплексний підхід до оцінки підготовленості спортсменів, розуміючи під цим необхідність всебічного вивчення особистості та організму спортсмена з педагогічних, психологічних і медико-біологічних позицій [3, 10, 19].

Аналіз спеціальної літератури показав, що під комплексним у спортивній науці традиційно розуміється контроль різних сторін підготовленості спортсменів у їх взаємозв'язку на основі застосування сукупності інформативних уніфікованих параметрів і методів [8], а система комплексного контролю в спорті є сукупністю впорядкованих, взаємопов'язаних і взаємодіючих підсистем педагогічного, медико-біологічного, біомеханічного, психологічного контролю, підсистем метрологічного забезпечення вимірювань, створення (моделювання) тестових завдань навантажень на спортсмена і автоматизованої математичної обробки отриманих результатів, з'єднаних загальною метою - об'єктивною оцінкою підготовленості спортсмена на різних етапах підготовки [14]. У той же час за допомогою системи комплексного контролю аналізується і оцінюється виконання програми підготовки спортсменів на різних етапах, виділяються

можливі дисбаланси між модельним і реально досягнутим рівнем, на підставі чого вносяться необхідні корективи в програми, методи, засоби підготовки.

Автори досліджень [26] відзначають, що процедура комплексної оцінки спортивної підготовленості має складний характер і є послідовністю певних операцій. До основним етапам автор відносить: 1) визначення мети проведення кількісної та якісної оцінки; 2) вибір показників і методів їх визначення; 3) складання ієрархічної структури показників рівня спортивної підготовленості; 4) визначення одиничних (елементарних) показників; 5) трансформація показників до єдиної метричної шкали; 6) обчислення комплексу оцінок; 7) висновок про рівень спортивної підготовленості.

Разом з тим у теорії спорту чітко виділені цільові установки та критерії оперативного поточного і етапного контролю [20]. Узагальнені вимоги, представлені вище, мають відношення до етапного контролю, де необхідна оцінка інтегральних компонентів підготовленості, при збереженні послідовності дій, що забезпечують достовірність отриманих результатів. Добре відомо, що забезпеченням якісного етапного обстеження спортсменів є строго детерміновані умови проведення тестування. Вони включають поглиблене медичне обстеження, комплексну функціональну діагностику, педагогічне тестування спеціальної витривалості. При цьому ключовою вимогою є стійкий функціональний стан організму спортсменів, високий рівень відновлення (надвідновлення) його функцій. Очевидно, що все це вимагає застосування особливих умов передбачають спеціальний відносно тривалий період спортивної підготовки (контрольно-підготовчий мікроцикл), який у змагальному мікроциклі застосувати надзвичайно складно.

У змагальному періоді, як правило, домінують засоби оперативного і поточного контролю. Засобами і методами оперативного і поточного контролю реєструють показники реакції організму на навантаження, динаміку процесів стомлення і відновлення. Автори сходяться на думці, що основною проблемою в цей період є збільшення спеціалізованої спрямованості засобів стимуляції відновних реакцій і працездатності

спортсменів, в умовах активно чергується змагальної діяльності. Значення контролю в таких умовах важко переоцінити, в силу того, що на його підставі оцінюється ключова здатність організму спортсменів до ефективної адаптації в змагальному періоді - його здатність швидко, адекватно і в повній мірі (реактивно) реагувати на навантаження, які чергуються [5, 18, 30, 44].

У цьому випадку вирішальне значення набуває підхід, в основі якого лежить комплексний показник реакції організму на навантаження в тренувальному занятті і змагальному процесі. Очевидно, реалізація такого підходу може бути заснована на виборі інформативних і одночасно доступних для вимірювання в природних умовах спортивної підготовки показників і методів їх реєстрації. Комплекс цих показників включає показники навантаження. У спортивному контролі присутні такого роду приклади. Разом з тим їх застосування орієнтоване на конкретних спортсменів і на конкретні умови підготовки. Як правило, їх складно інтерпретувати для інших видів спорту, особливо для командних спортивних ігор, які вимагають обліку командних, групових і індивідуальних особливостей функціональних можливостей спортсменів, складної структури змагальної діяльності, відмінностей ігрового амплуа і ін. компонентів спеціальної підготовленості спортсменів.

1.3 Особливості вдосконалення техніко-тактичної майстерності в командних спортивних іграх (на матеріалі футболу)

Удосконалення технології підготовки спортсменів високого класу засноване на формуванні комплексної системи, в основі якої лежить цілісність цієї системи і певний алгоритм дій, що забезпечує взаємодію компонентів системи і синхронізацію факторів вдосконалення, як її окремих компонентів, так і всієї системи в цілому.

Техніко-тактична майстерність спортсменів у командних спортивних іграх розглядається як цілісна система, що інтегрує всі види підготовленості

спортсменів. Вдосконалення цієї системи-багатофакторний процес, який вимагає виділення основних компонентів, поліпшення функціонування яких забезпечить вдосконалення всієї системи і вплине на підвищення спортивного результату.

У зв'язку з цим, аналіз системи спортивної підготовки в командних спортивних іграх вимагає розгляду як узагальнюючого підходу, який дозволить виділити основні компоненти, що впливають на спортивний результат, так і структурних елементів, на які спрямований спеціальний аналіз і вироблені підходи до їх модифікації стосовно до мети вдосконалення техніко-тактичної майстерності кваліфікованих спортсменів.

Систематизація даних спеціальної літератури дозволило виділити чинники, які в сукупності формують умови для вдосконалення процесу спортивної підготовки і поліпшення рівня підготовленості футболістів [19].

Чинники вдосконалення системи підготовки футболістів високого класу (узагальнені дані):

- високий інтелектуальний рівень, що забезпечує реалізацію тактичних умінь і ефективність дій в умовах значного обсягу змагальної роботи і дефіциту часу для прийняття оптимального тактичного рішення;

- антропометричні дані, де основним ефективним критерієм, є довжина тіла: середній зріст: 170-185 см (на підставі даних офіційної статистики чемпіонату світу 2002 року);

- рівень розвитку функцій забезпечують здатність організму до компенсації стомлення і ефективного відновленню (максимальне споживання кисню (МПК): усі гравці - $60-65 \text{ мл} \cdot \text{хв}^{-1} \cdot \text{кг}^{-1}$; захисники - $56-60 \text{ мл} \cdot \text{хв}^{-1} \cdot \text{кг}^{-1}$; півзахисники - $63-67 \text{ мл} \cdot \text{хв}^{-1} \cdot \text{кг}^{-1}$; нападники - $57-61 \text{ мл} \cdot \text{хв}^{-1} \cdot \text{кг}^{-1}$);

- фізичні кондиції футболістів, де домінуючим є здатність спортсменів виконувати руху з високою швидкістю протягом ігрового поєдинку;

- широкий діапазон рухових навичок, що забезпечують варіативність використання спеціального рухового потенціалу.

На підставі аналізу факторів спортивної майстерності більш детально проаналізовані компоненти підготовленості футболістів і визначені ключові напрямки педагогічного аналізу сторін підготовки, удосконалення яких забезпечить вдосконалення всієї системи. Значна кількість даних, обсяг дослідницької роботи в напрямку систематизації елементів спеціальної підготовленості дозволив визначити ті компоненти, які сформували структуру (модель) підготовленості, і, як наслідок, вказали напрями вдосконалення підготовки сучасних футболістів. При цьому, більшість авторів сходяться на думці, що ключовим (центральним) компонентом цього процесу є система засобів і методів спортивної підготовки, які збільшують здатність спортсменів до реалізації накопиченого потенціалу в процесі гри.

Одночасно виділяються два чинники, які збільшують здібності спортсменів до вдосконалення цього компонента [14].

Перший фактор – це алгоритм, комплекс послідовних дій у процесі тренувальної роботи. У теорії спорту ці дії інтегровані в понятті «компонент забезпечення змагальної діяльності». Він включає комплекс перетворень функціонального характеру, що впливають на збільшення функціональних можливостей, які лежать в основі спеціальної витривалості спортсменів.

Другий фактор – це спрямовані дії спортсменів, що забезпечують реалізацію накопиченого майстерності в процесі самої гри. У теорії спорту комплекс факторів, що забезпечують ефективність змагального процесу інтегрується в понятті «компонент реалізації змагальної діяльності». Він включає рівень розвитку спеціальних рухових якостей, вміння реалізувати накопичений потенціал у варіативних умовах змагального процесу.

Стає очевидною необхідність виділення ключового компонента підготовленості, що визначає спрямованість підготовки в змагальному періоді. В його основі лежать критерії ефективності навантаження, які в рівній мірі детермінують якісні і кількісні показники, що характеризують взаємодію компонентів забезпечення і реалізації змагальної діяльності. Це дає можливість впливати на процес спортивної підготовки з урахуванням

спрямованого розвитку здібностей до реалізації потенціалу у самій грі [10].

Спеціальна підготовленість, в основі якої лежить здатність спортсменів до реалізації накопиченого потенціалу є заключною ланкою в ланцюгу взаємопов'язаних компонентів системи підготовки, передбачає наявність сформованих критеріїв ефективності та взаємозв'язку з системоутворюючим фактором спортивної підготовки – спортивним результатом. В командних спортивних іграх критерієм здатності до ефективної реалізації наявного потенціалу є високий рівень техніко-тактичної майстерності.

Сучасні тенденції розвитку командних спортивних ігор такі, що саме рівень розвитку техніко-тактичної майстерності висуває вимоги до цілого ряду сторін підготовленості і прямо пов'язаний зі спортивним результатом. Здатність до реалізації техніко-тактичних вмінь, стосовно до сучасних вимог диктує необхідність спрямованого удосконалення ряду компонентів підготовки і досягнення необхідного рівня технічної, тактичної, фізичної, функціональної підготовленості. У зв'язку з цим необхідний аналіз даних компонентів і визначення ступеня їх значущості для техніко-тактичної майстерності і досягнення спортивного результату.

Характер взаємозв'язку компонентів моделі спеціальної підготовленості дозволяє зробити висновки про наявність трьох напрямків техніко-тактичного удосконалення футболістів. Організаційний рівень вдосконалення залежить від педагогічної майстерності тренерського складу. До складу педагогічної майстерності тренера входить високий інтелектуальний рівень, організаторські вміння і комунікативні якості. За умови реалізації цих якостей в колективі будуть створені умови для впровадження методичних принципів вдосконалення системи спортивної підготовки, і, зокрема, техніко-тактичної підготовки.

При об'єктивній значущості першого і другого рівня вдосконалення процесу підготовки очевидний їх виражений специфічний характер. Розвиток цих компонентів процесу спортивної підготовки вимагає реалізації

спеціальних підходів, наявності спеціальної наукової та методичної бази, залучення фахівців суміжних наук. Тому основні аспекти робіт орієнтовані на вивчення методичних факторів вдосконалення техніко-тактичної майстерності, де головним критерієм ефективності є активність і надійність ТТД в грі.

Активність і надійність дій в сучасному футболі має певні кількісні та якісні характеристики [1].

Активність конкретного гравця може бути визначена за модельним параметрам (за обсягом та інтенсивністю) змагальної діяльності:

- кількість матчів - 60-70 для гравців міжнародного рівня (клуб, збірна, товариські матчі), 50-60 матчів для гравців міжнародного рівня молодіжного віку (16-20 років), 35-40 матчів для гравців юнацького віку, які в перспективі можуть стати гравцями високого рівня;

- середня тривалість матчів (з доданим часом) - 93-98 хвилин, фактичний час гри (коли м'яч у грі) - 60 хвилин і більше (порівняно з 1990 роком збільшилося на 15 хвилин);

- відстань, яку гравець долає за матч - 10-13 км, центральні захисники - 8-10 км, захисники і флангові півзахисники - 9-12 км, півзахисники - 11-13 км, нападники - 9-10 км;

- інтенсивність рухових дій під час гри: повільний біг або ходьба по полю - 5-6 км (інтенсивність: 60-70% від максимальної ЧСС), біг від помірного до швидкого (інтенсивність: 80-90% від максимальної ЧСС) - 2,5-3,5 км, біг в зоні аеробно-анаеробного переходу (інтенсивність: 90-100% від максимальної ЧСС) - 1,5-2,5 км, прискорення (50-70 прискорень) - 600-1200 м, біг спиною вперед 300-400 м, індивідуальні дії - 100-150, стрибки - 15-30, єдиноборства 30-50, тривалість паузи між інтенсивними діями - 15-30 секунд, контакти з м'ячем 30-70 разів і більше (в залежності від амплуа).

Ефективним критерієм надійності дій в умовах гри виступає % успішних і шлюб техніко-тактичних дій (ТТД) гравця конкретного амплуа в змагальному процесі. Модельні показники % успішних і помилок при

виконанні ТТД представлені нижче [473]:

- фланговий захисник - 80-95% ТТД, помилки 18-20%;
- центральний захисник - 70-90% ТТД, помилки 14-16%;
- фланговий півзахисник - 80-95% ТТД, помилки 20-22%;
- центральний півзахисник - 85-95% ТТД, помилки 20-25%;
- нападник - 60-80 ТТД, помилки 25-30%.

Сукупний вплив компонентів техніко-тактичної майстерності, які забезпечують реалізацію сучасних принципів організації гри, до яких відносять [3, 5, 8]:

- швидкий перехід від оборони до атаки і навпаки;
- створення чисельної переваги, як у захисті, так і в атаці;
- висока ігрова активність всіх гравців;
- висока швидкість ігрових пересувань;
- раціональне використання технічних прийомів;
- висока ступінь універсалізації гравців;
- розширення зон дії гравців;
- прояв високої психологічної стійкості;

Очевидно, що виконання зазначених вимог до реалізації сучасних принципів організації гри з урахуванням активності та надійності дій спортсменів вимагає наявності певних фізичних кондицій, технічної майстерності та тактичної підготовки.

Для процесу вдосконалення техніко-тактичної майстерності фізичні кондиції футболістів повинні бути розглянуті з точки зору формування динамічної структури функціональної підготовленості, варіативності навичок і умінь основних техніко-тактичних дій. Це пов'язано з необхідністю переважного залучення різних функціональних систем в рухові дії в залежності від вирішення тактичних завдань і ситуацій ігрової діяльності. Наприклад, збільшення впливу силового компонента потужності руху при активному пресингу або домінування швидкісного компонента роботи в умовах швидких контратакуючих дій. На необхідність реалізації такого

підходу вказують узагальнені дані літератури та дані, представлені FIFA.

Сучасні уявлення про фізичні кондиції спортсменів припускають облік спеціалізованих проявів витривалості і механізмів енергозабезпечення спеціальної працездатності. Реалізація такого підходу потребує спрямованого розгляду сторін функціональних можливостей, які лежать в основі фізичних кондицій футболістів. Узагальнені дані літератури дозволяють дати кількісну характеристику фізичним кондиціям і висувають загальні вимоги до функціональної підготовленості футболістів, необхідні для успішного вирішення завдань тренувального та змагального процесів [3, 12, 45].

Таблиця 1.1.

Вимоги до фізичної підготовленості футболістів

Компоненти фізичної підготовленості	Тестове завдання	Результат
Стартова швидкість	біг 15 м з місця	2,30 сек. і менше
	біг 30 м з місця	4,0 сек. і менше
Дистанційна швидкість	біг 15 м з розбігу	1,70 сек. і менше
Швидкісно-силові якості	п'ятикратний стрибок у довжину	14,50 і більше
Швидкісна витривалість	біг 7 по 50 м	60,0 сек. і менше
Загальна витривалість	тест Купера	3 500 м і більше

Взаємозв'язок фізичних кондицій і технічного майстерності футболістів виразно простежується у процесі аналізу структури спеціалізованих технічних умінь і сформованих на їх основі здібностей до техніко-тактичного удосконалення.

Це пов'язано зі складною структурою змагального процесу в командних спортивних іграх, високою інтенсивністю і варіативністю змагальної боротьби, наявністю значної кількості елементів технічних і тактичних дій, що потребують не тільки високих техніко-тактичних вмінь, але і оптимального рівня розвитку функціональних механізмів, що забезпечують ефективність цих процесів.

Очевидно, що формування цієї структури залежить від оптимізації її компонентів, які в свою чергу мають структуру і, як наслідок, припускають аналіз і удосконалення кожного елемента.

Очевидним недоліком представленого підходу до оцінки системи техніко-тактичного удосконалення є відсутність критеріїв, що визначають ефективність змагальної боротьби в умовах перехідних ігрових ситуацій зокрема при переході від оборони до атаки або навпаки. При вираженості та значущості таких процесів під час гри конкретних критеріїв ефективності з точки зору структурної оцінки показано не було. Необхідність вироблення таких критеріїв очевидна. Вона диктується необхідністю вдосконалення тактичних умінь стосовно до мінливих умов змагальної боротьби. Тим не менш, проведений аналіз факторів, що впливають на процес вдосконалення техніко-тактичної майстерності передбачає виконання спеціальних умов. Ці умови взаємопов'язані, мають певну ієрархію і алгоритм дій, що забезпечує виконання цих умов.

Системні принципи спортивної підготовки спортсменів в олімпійському і професійному спорті передбачають виділення двох стратегічних напрямів у процесі формування техніко-тактичної майстерності як інтегруючого фактора види підготовленості і прямо впливає на спортивний результат. Перший напрямок це формування базових засад техніко-тактичної майстерності. Воно реалізується у процесі виконання завдань етапів багаторічної підготовки, що передбачають послідовне вдосконалення її видів, в тому числі технічної та тактичної підготовленості та збільшення на цій техніко-тактичної майстерності спортсменів. Це

відноситься до процесу підготовки на початкових етапах багаторічного вдосконалення, в більшій мірі на етапі спеціалізованої базової підготовки. Це дозволяє забезпечити базові умови ефективної техніко-тактичної підготовки і націлити спортсменів на вирішення найбільш складних завдань на наступних етапах багаторічного вдосконалення, коли цільові установки спортивної підготовки детерміновані напруженістю змагального процесу спортсменів. Сформований фундамент технічної, тактичної, фізичної та ін. видів підготовленості дозволить інтегрувати, модернізувати і інтенсифікувати тренувальний процес з урахуванням цільових установок спортивної підготовки.

1.4 Управління техніко-тактичною діяльністю в командних спортивних іграх у змагальній практиці

Суттю проблеми, і це значно збільшує складність її вирішення, є те, що вдосконалення техніко-тактичних дій (ТТД) спортсменів у командних спортивних іграх передбачає облік високоспеціалізованих компонентів ігрової діяльності гравців, які визначають можливості досягнення перемоги в конкретному матчі. Добре відомо, що висока специфічність ТТД в ігрових видах спорту проявляється при якісній оцінці дій гравців різного амплуа на майданчику. Також добре відомо, що ефективність ігрової діяльності у командних спортивних іграх пов'язана з інтеграцією високих спеціальних умінь гравців конкретного амплуа і ефективністю ТТД всієї команди. Системний принцип організації такої взаємодії проявляється в тому, що вдосконалення одного компонента ігрової діяльності веде до збільшення ефективності усього змагального процесу. Можливість та необхідність реалізації такого принципу в командних спортивних іграх чітко показали дослідження, проведені автором на матеріалі командних спортивних ігор [10, 13. 26].

В таблиці 1.2. показано загальну кількість кидків і результативних

кидків в різних компонентах атакуючих дій в іграх команд на XVII чемпіонаті світу з гандболу.

Представлені дані характеризують відмінності співвідношень загальних і ефективних дій гравців у різних атакуючих діях. Чітко видно, що розходження в ефективності ігрових дій в атаці багато в чому визначають необхідність цільової корекції тих або інших її компонентів. Очевидно, що такі відмінності з компонентів ігрової діяльності гравців кожного амплуа присутні в кожному вигляді командних спортивних ігор. Більш того, в деяких видах спортивних ігор (наприклад, у футболі), гравці певного амплуа можуть мати значні відмінності, зумовлені індивідуальними особливостями і тактичними побудовами. Ці дані підтвержені в дослідженнях автора, а також інших ігрових видів спорту [14, 29].

Таким чином, можна зробити висновок, що оцінка ТТД спортсменів в ігрових видах спорту повинна враховувати не лише загальний набір і кількісні параметри ТТД, але і дві важливі ключові складові такого аналізу.

Перша складова – час, проведений гравцем на майданчику. Цей показник має принципове значення для ігрових видів спорту, де відсутній ліміт на проведення заміन під час гри. Друга складова – ефективність варіативних дій спортсменів одного амплуа.

Аналіз ігрових дій, як правило, не враховує ці складові у системі інтегрованої оцінки ТТД команди. Необхідність вдосконалення такого підходу очевидна. Це дозволить визначити продуктивність гравця в грі з урахуванням його впливу на кінцевий результат і, що особливо важливо, сформувані спрямованість тренувального процесу з урахуванням корекції індивідуальних та командних дій в обороні, атаці і інших компонентах гри.

Очевидно, і це підкреслено в спеціальній науковій і методичній літературі, а також підтверджено практикою, забезпечують перемогу спортсмени, які найбільш тривалий час мають високу продуктивність ігрової діяльності. Пошук таких спортсменів, і саме головне, забезпечення їх рівня підготовленості в цілому і конкретній грі є однією з найбільш важливих

завдань спортивної підготовки.

Таблиця 1.2.

Загальна кількість кидків і результативних кидків в різних компонентах атакуючих дій в іграх жіночих збірних команд на XVII чемпіонаті світу з гандболу, n = 10

Місце, команда	Кидки, кількість	Результативні кидки, кількість	Результативні кидки, %
Позиційний напад – атака з центральної зони з 6-метрової лінії			
1, Росія	112	75	67
2, Румунія	91	60	67
3, Угорщина	71	53	74
10, Україна	83	51	61
Позиційний напад – атака з кутових зон			
1, Росія	43	27	62
2, Румунія	58	27	47
3, Угорщина	87	43	50
10, Україна	73	39	54
Позиційний напад – атака з 8-10 м			
1, Росія	207	94	46
2, Румунія	222	87	40
3, Угорщина	236	115	49
10, Україна	143	54	37
Швидкий перехід від оборони до атаки			
1, Росія	145	103	71
2, Румунія	142	111	78
3, Угорщина	107	85	80
10, Україна	75	59	79
7-метрові штрафні кидки			
1, Росія	35	29	83
2, Румунія	37	37	75
3, Угорщина	32	32	62
10, Україна	39	39	77

Примітка. n - кількість зіграних матчів

Очевидно, що наявність команди (стартового складу) відповідної таким стандартам може бути забезпечено вкрай рідко. Це вимагає наявності системи високоефективних організаційних (забезпечення команди висококваліфікованими гравцями) і методичних (спеціальна підготовка гравців і їх організація в процесі гри) заходів. Розуміння необхідності реалізації такого підходу формує цільові установки спеціального аналізу,

який дозволить виробити ті критерії техніко-тактичної майстерності, які забезпечать високоспеціалізовану спрямованість тренувального процесу.

Управління техніко-тактичною діяльністю кваліфікованих спортсменів у командних спортивних іграх піддається змінам і корекції в зв'язку з особливостями змагального процесу, підвищенням конкуренції на рівні клубних та національних збірних команд. Аналіз стану проблем управління змагальним процесом та підготовкою спортсменів у командних спортивних іграх показує її обумовленість техніко-тактичними діями у змагальній практиці і тренувальному процесі. Розробка проблем управління техніко-тактичною діяльністю кваліфікованих спортсменів у командних спортивних іграх також обумовлена розвитком комерційної діяльності: залученням на стадіони значної кількості уболівальників, продажем прав на телевізійні трансляції найбільших змагань, клубну атрибутику, купівлею-продажем провідних клубів та спортсменів та ін. Вищезазначене дозволяє констатувати, що командні спортивні ігри перетворюються в потужну спортивну індустрію, яка збирає десятки тисяч уболівальників на стадіонах і багатомільйонні аудиторії телеглядачів, що, в свою чергу, значно збільшує спортивну конкуренцію і видовищність змагань.

На основі аналізу літературних джерел виявлено:

теорія спортивних ігор у процесі формування – уточнюються її класифікація та ареал наукового знання, формулюється і уточнено термінологічний апарат, уточнюються структурні компоненти теорії спортивних ігор як наукової дисципліни - складової частини загальної теорії спорту.

Індивідуальна майстерність в командних спортивних іграх є особливим і взаємопов'язаним з рівнем підготовленості, станом гравця. Командне майстерність не є простою арифметичною сумою індивідуальної майстерності гравців, які складають команду.

Техніко-тактична діяльність в спортивних іграх є провідним компонентом змагального і тренувального процесів.

Теоретико-методичні основи системи управління техніко-тактичною діяльністю в спортивних іграх недостатньо досліджені у сучасній науковій літературі, недостатньо використовуються науково-технічні можливості і програмне комп'ютерне забезпечення. Можливим шляхом вирішення проблеми є подальше формування і розвиток теорії спортивних ігор як галузі олімпійського і професійного спорту, вивчення основ системи управління техніко-тактичною діяльністю як провідного компонента змагального процесу і підготовки спортсменів, удосконалення методик оцінки та прогнозування рівня спортивної майстерності, аналізу, контролю та корекції показників техніко-тактичної діяльності.

2 ЗАВДАННЯ, МЕТОДИ ТА ОРГАНІЗАЦІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

2.1 Завдання дослідження

Мета роботи – дослідити структуру техніко-тактичної підготовленості кваліфікованих воротарів у футболі.

Завдання дослідження:

1. На основі аналізу науково-методичної літератури вивчити сучасні уявлення про структуру техніко-тактичної підготовленості кваліфікованих воротарів у футболі.
2. Провести аналізу відеоматеріалів матчів Прем'єр ліги України.
3. На основі результатів педагогічного спостереження визначити структуру і зміст техніко-тактичної підготовленості кваліфікованих воротарів у футболі.

2.2 Методи дослідження

Для вирішення поставлених завдань, ми використовували такі методи дослідження:

1. Аналіз науково-методичної літератури та даних мережі інтернет
2. Педагогічне спостереження
3. Аналіз відеозаписів
4. Методи математичної статистики.

Здійснено теоретичний аналіз науково-методичної літератури в ході якого опрацьовано 63 літературних джерела, що стосуються проблематики різновидів підготовки воротарів у футболі.

Педагогічні спостереження за техніко-тактичною підготовленістю кваліфікованих воротарів здійснювались, шляхом аналізу відеозаписів 20 матчів Прем'єр ліги України за участю 40 воротарів. Одержані показники змагальної діяльності вносились у протоколи та аналізувалися.

Дані, внесені у протоколи узагальнювались, оброблялись методами математичної статистики і були сформовані у вигляді зведеної таблиці.

2.3 Організація дослідження

Педагогічні спостереження за ігровою діяльністю воротарів високої кваліфікації проводились в матчах чемпіонату України з футболу у Прем'єр-лізі. Всього було проаналізовано 20 матчів, в яких прийняли участь 40 воротарів.

Дослідження здійснювалось у три етапи:

Перший етап (вересень 2020 р. – жовтень 2020 р.) – проведення теоретичного аналізу тематики дослідження, вивчення і узагальнення наукової літератури та даних мережі Інтернет.

Другий етап (вересень 2020 р. – вересень 2021 р.) – проведення дослідження (аналіз відеозаписів матчів) щодо структури техніко-тактичної підготовки воротарів у футболі

Третій етап (жовтень 2021 р. – грудень 2021 р.) – обробка та аналіз отриманих результатів, апробація результатів дослідження, оформлення роботи.

3 РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Однією з важливих складових конкурентної діяльності у футболі є техніко-тактична діяльність, що полягає у виконанні прийомів з м'ячем, спрямованих на вирішення індивідуальних, групових і командних тактичних завдань [3; 14; 15].

Побудова тренувального процесу воротарів у футболі завжди була своєрідною. Адже гравці цієї ігрової ролі в процесі конкурентної діяльності змушені використовувати широкий специфічний арсенал техніко-тактичних дій, використання яких вимагає спеціальної підготовки [2; 4; 12; 13].

Однак на практиці Технічна, тактична і фізична підготовка воротарів часто проводиться без створення необхідних умов для складного розвитку функцій рухової і сенсорної систем [1; 8; 19].

Воротар повинен володіти особливим зором на полі, яке повинно бути розвинене за допомогою спеціальної методики тактико-технічної підготовки, заснованої на використанні засобів, спрямованих на поліпшення периферичного зору і рівноваги. Розширення меж поля зору, на їхню думку, дозволить воротареві краще орієнтуватися в ігрових ситуаціях, особливо при атаці воріт [1; 2; 5; 4; 8; 11].

Важлива роль в процесі вивчення технічної і тактичної діяльності воротаря у футболі відводиться передбаченню. Очікування є важливим фактором в управлінні реакціями і діями спортсменів. Сформовані в ході навчання навички та вміння спортсмен використовує при вирішенні спортивних ситуацій. Наприклад, побачивши початок польоту м'яча, спортсмен повинен якомога швидше визначити траєкторію його руху і час його появи в певній точці простору. На основі цієї інформації та досвіду (пам'яті) спортсмен формує план (програму) подальших дій. Наявність в пам'яті готових програм рухових дій значно підвищує швидкість реакції спортсмена. Повнота і точність передбачення зростають, якщо спортсмен

знає об'єктивні закономірності, що характеризують рухомі об'єкти, включаючи опорно-рухову систему його тіла [7; 8; 11;18; 20].

Вміле сприйняття і дія у відповідь вважаються найважливішим аспектом ефективності ігрової діяльності у футболі світового класу. Що стосується дій воротарів при відображенні пенальті, то бажано використовувати інформацію про особливості рухів ніг гравця, що вражає пенальті. Протистояння воротаря-гравця при проникненні 11-метрового вільного удару будується багато в чому на передбаченні попередніх дій противника і, як наслідок, застосуванні у відповідь власних дій. Тому для воротаря процес вивчення особливостей дій вражаючого гравця-це дуже важливий фактор ефективності удару по м'ячу при пенальті [18; 20].

Змагальна діяльність, як комплексний прояв різних сторін підготовленості футболістів у найбільшій мірі віддзеркалює її проблемні сторони [10; 15; 17].

Структура техніко-тактичної підготовки воротарів у футболі суттєво відрізняється від аналогічного процесу гравців інших амплуа. Тому підготовка воротарів набуває особливого значення у загальнокомандній підготовці. Важлива роль в цьому належить аналізу даних техніко-тактичної діяльності воротарів.

Структура основних сторін техніко-тактичної діяльності воротарів високої кваліфікації представлено в таблиці 3.1.

Незважаючи на те, що основні функції воротаря пов'язані із захистом власних воріт, результати педагогічних спостережень засвідчують, що значно більшу активність воротареві доводиться проявляти, беручи активну участь в організації атакуючих дій своєї команди.

Так, участь воротаря у захисних діях складає в середньому 13,20 техніко-тактичних дії, що становить приблизно 30,6% від загальної кількості техніко-тактичних дій, а участь голкіпера в атакуючих діях складає в середньому 29,95 техніко-тактичних дій або 69,4% (рисунок 3.1).

Одержані результати показників змагальної діяльності кваліфікованих воротарів в основному узгоджуються з даними інших дослідників [9], але у практичній діяльності можна констатувати, що підготовці воротарів до участі в атакуючих діях приділяється недостатньо уваги.

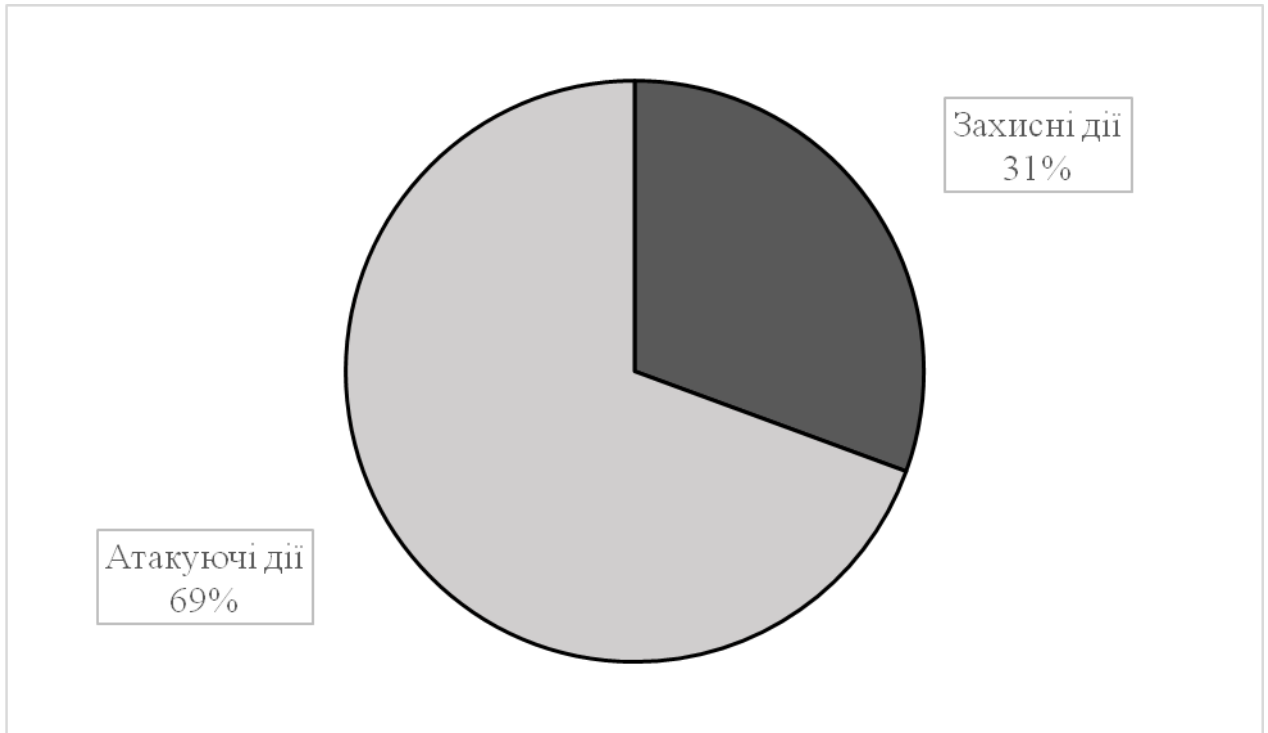
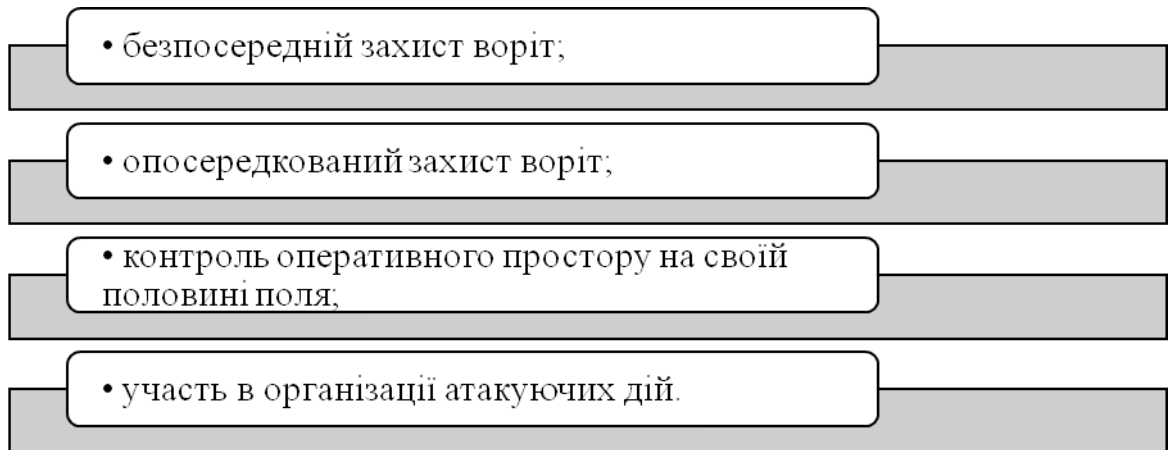

Рисунок 3.1 Розподіл атакуючих і захисних дій воротаря

Також нами була детальніше розглянута техніко-тактична діяльність кваліфікованих воротарів з точки зору виконання ними певних завдань у різних типових ситуаціях. З цією метою, виходячи із спільних ознак, які вирішує воротар в тій чи іншій типовій ситуації, ми здійснили розподіл за окремими завданнями:

Перших три завдання пов'язані з веденням *захисних дій*, а четверте стосується *атакуючих дій* своєї команди. Такий розподіл за завданнями зумовлює також визначення різних зон відповідальності воротаря у тій чи іншій типовій ситуації. Ці зони відрізняються між собою не лише розмірами і конфігурацією, а вимагають від голкіпера певних умінь і рівня майстерності, щоби адекватно і ефективно розв'язувати завдання що виникають в конкретному ігровому епізоді.

Далі розглянемо дані, представлені на рисунку 3.2.

Безпосередній захист воріт. Сюди ми віднесли безпосередньо дії у воротах, дії у ситуації 1х1, дії при 11-метрових ударах. Згідно з результатами нашого дослідженнями, питома частка таких ситуацій в середньому за гру складає 3,25 техніко-тактичних дій за матч або 7,5% від загальної кількості.

Не зважаючи на те, що сама зона відповідальності у цих типових ситуаціях відносно невелика за розмірами, у ній розгортаються найнебезпечніші події для воріт, які захищає голкіпер і найменша помилка чи неточність у діях воротаря можуть призводити до пропущеного м'яча і як наслідок до поганого результату для усієї команди.

Структура техніко-тактичної діяльності кваліфікованих воротарів
($X \pm m$)

Фази гри	Типові ситуації	Техніко-тактичні дії	Кількість
Участь воротаря в захисних діях	Дії безпосередньо у воротах	Ловля в опорному положенні	1,4±4,6
		Відбивання в опорному положенні	0,25±1,75
		Ловля в падінні	0,65±2,35
		Відбивання в падінні	0,5±1,5
	Дії на виходах вверху:	Перехоплення високих передач - Ловля	2,1±2,9
		Перехоплення високих передач - Відбивання	0,65±2,35
	Дії на виходах внизу	Перехоплення передач м'яча низом - Ловля	0,55±4,45
		Перехоплення передач м'яча низом - Відбивання	0,1±0,9
	Ситуація 1x1	Ліквідація загрози	0,4±2,6
	При 11-метровому штрафному ударі	Ліквідація загрози	0,05±0,95
	Страхування партнерів при захисних діях	Ловля	4,55±7,45
		Відбивання руками	0,05±0,95
		Обробка м'яча	0,85±2,15
		Передача без обробки	0,65±2,35
Руйнівна дія		0,45±1,55	
Участь воротаря в атакуючих діях	Взаємодія з партнерами при атакуючих діях	Ловля	1,35±1,65
		Відбивання руками	0,1±0,9
		Обробка м'яча	1,3±4,7
		Передача без обробки	2,4±3,6
		Передача після обробки	2,3±5,7
	Введення м'яча у гру	Вкидання	4,5±11,5
		Вибивання з землі	13,85±11,15
		Вибивання з рук	4,15±12,85
			Всього

Рисунок 3.2 Питомі частки завдань, що вирішуються воротарем у різних типових ситуаціях

Виконуючи прямий захист воріт, воротар повинен мати здатність миттєво реагувати на удари по воротах, проявляти реакції очікування в короткі проміжки часу. Виникаючі ситуації вимагають від воротаря прояви вибухової сили, високої швидкості і швидкості, спритності і гнучкості. У таких ситуаціях воротар змушений діяти з різних стартових позицій, часто зі значними відхиленнями від оптимального.

Опосередкований захист дверей. Питома частка таких ситуацій під час гри становить в середньому 3,4% від загальної кількості акцій, або 7,9% від загальної кількості акцій. Площа відповідальності в цьому завданні дещо більша, ніж у попередньому випадку, і поширюється на площу майже всієї штрафної площі. Головна мета, яку переслідує воротар в таких ситуаціях, - не допустити виконання різкого пасу зверху чи знизу, щоб завдати остаточного удару.

Непрямий захист воріт вимагає від воротаря відмінного розуміння закономірностей розвитку ігрових ситуацій біля його воріт. У таких

ситуаціях воротар за короткий проміжок часу повинен вміти прораховувати різні варіанти розвитку атаки у фінальній стадії і не забувати про негайний захист воріт, по можливості – негайно застосовувати дії для перехоплення м'яча, який рухається поруч з воротами. У таких ситуаціях важливо проявити реакцію, щоб передбачити розвиток ігрової ситуації, вміти адекватно оцінювати власні можливості при виборі реакції «йти на перехоплення або не виходити».

У таких ситуаціях воротареві часто доводиться діяти під напором противника, тому надзвичайно важливі рівень володіння вибуховою силою, швидкісні і силові якості, а також вміння швидко пересуватися.

В умовах боротьби також важливо правильно вибрати надійний спосіб взаємодії з м'ячем і технічно грамотно виконати його. Рухи в грі на виходах часто поєднуються зі стрибками або падіннями, тому важливо, щоб воротар володів хорошою здатністю переходити з одного напрямку в інший, тобто здібностями до координації.

Контроль оперативного простору на своїй половині поля. У таких ситуаціях голкіпер реалізує функцію страхування партнерів при веденні захисних дій.

Як свідчать результати наших досліджень, голкіперу з-поміж інших захисних дій у таких ситуаціях доводиться опинитись найчастіше, в середньому 6,55 техніко-тактичних дій за матч, що складає 15,2% від загальної кількості.

У таких ситуаціях воротар контролює досить велику ділянку на своїй половині поля і у разі необхідності, повинен швидко зреагувати на розвиток подій.

У таких ситуаціях воротареві часто доводиться на великій швидкості долати відрізки до 15-25 м, а іноді й більші. У цих ситуаціях воротар змушений часто діяти за межами штрафного майданчика, отже важливим є його вміння грати ногами, головою, важливо вміти приймати правильне рішення в залежності від ситуації чи «зберегти м'яч», чи просто

«зруйнувати» передачу суперника. Тут найважливішим є впевненість та психологічна врівноваженість голкіпера.

Участь в організації атакуючих дій. У сучасному футболі цей аспект підготовленості воротаря має дуже велике значення. Дані наших досліджень засвідчують, що питома частка таких техніко-тактичних дій у процесі гри є дуже високою і складає в середньому 29,95 техніко-тактичних дій або 69,4% від загальної кількості. Спостереження за змагальною діяльністю провідних воротарів України, підтверджує той факт, що воротарі беруть активну участь в атакуючих діях своєї команди.

В основному дії голкіпера у таких ситуаціях пов'язані з початком атаки, за допомогою вибивань м'яча ударом ногою з землі, ударом ногою з рук, вкиданнями м'яча – такі дії складають 22,5 техніко-тактичних дій або 52,1% від загальної кількості, але суттєве значення в організації атакуючих дій має уміння воротаря відкриватись для партнера з метою «збереження м'яча», швидко переадресувати м'яч партнерам, не ламаючи ритм атаки, при цьому важливо добре володіти грою ногами.

Важливим аспектом діяльності воротаря – є ефективно введення м'яча у гру. Якщо ігрова ситуація на полі диктує необхідність провести швидку атаку – воротар, який заволодів м'ячем, повинен вчасно і надійно ввести м'яч у гру, найдоцільнішим у такій ситуації способом.

ВИСНОВКИ

1. В рамках педагогічної реалізації техніко-тактичного спостереження за воротарською діяльністю, реєструються наступні операції: пенальті, перехоплення м'яча, підбір м'яча, прийом м'яча руками, прийом м'яча ногами, удар по воротах, вільний удар або удар, передача м'яча руками, передача м'яча ногами від землі, передача м'яча рукою.

Аналіз показників техніко-тактичних дій воротарів показує, що кількість і якість техніко-тактичних дій, виконуваних воротарем в різних ігрових ситуаціях, різні.

Встановлено, що воротарі під час гри найчастіше виконують удар по воротах, передачу м'яча ударом рук, перехоплення м'яча, прийом м'яча руками.

При цьому найбільшу кількість неточних дій у грі виконують воротарі при виконанні пасів м'яча ударом рук, пасів м'яча ударом об землю, ударів по воротах.

Вивчення структури технічної і тактичної підготовки кваліфікованих воротарів у футболі показало наявність досить чітких структурних особливостей гри в оборонних і наступальних діях, що залежать від певних типових ситуацій.

2. Результати наших досліджень свідчать про те, що воротар в процесі гри більшою мірою бере участь в наступальних, ніж оборонних діях, але в практиці тренувальної роботи цей аспект навчання недостатньо враховується.

3. Корекція процесу підготовки воротарів повинна проводитися таким чином, щоб застосовувані засоби технічної і тактичної підготовки були узгоджені за структурою і обсягом з показниками конкурентної діяльності воротарів.

ПЕРЕЛІК ПОСИЛАНЬ

1. Виноградов В.Е. Факторы совершенствования функциональных возможностей спортсменов в циклических видах спорта с проявлением выносливости. Фізична активність, здоров'я і спорт. Львів: ЛДУФК. 2013. № 3 (13). С. 48-59.
2. Borysiuk Z. The level of coordination parameters compared with the effort profile of footballers - an analysis of a single case. Sports kinetics. 2003. P. 35-38.
3. Brady K. An inter estimation into the fitness of professional soccer players over two seasons. Science Football. 1995. V. 3. P. 118-122.
4. Briskin Y. The differentiation of technical and tactical training of sportsmen in team sports a direction of scientific research. Фізична активність, здоров'я і спорт. 2012. № 3 (9). С. 16-22.
5. Абдула А. Б. Анализ показателей частоты сердечных сокращений и затрат энергии юных футболистов 11-12 лет во время игр. Науковий часопис [Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова]. Серія 15 : Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт). 2018. Вип. 2. С. 4-7.
6. Банитариф Гхайтх Джаббар Оценка функциональных резервов выносливости футболистов на этапе специализированной базовой подготовки. Науковий часопис [Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова]. Серія 15 : Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт). 2015. Вип. 8. С. 7-10.
7. Волков Н.И. Биохимия мышечной деятельности. К.: Олимпийская литература, 2000. 504 с.
8. Годик М. А. Физическая подготовка футболистов. М.: Терра-Спорт, Олимпия Пресс, 2006. 272 с.

9. Головков В.В. Факторы, обеспечивающие эффективность соревновательной деятельности квалифицированных спортсменов в футболе: автореф. дисс. ... канд. пед. наук: спец.: 13.00.04. СПб., 2002. 24 с.
10. Голомазов С. Субъективное прогнозирование как фактор, определяющий объем и эффективность действий футболистов с мячом в соревновательных играх. Теория и практика футбола. 2001. № 4. С. 14-17.
11. Горчанюк Ю. Предпосылки выбора моделей, методов и критериев моделирования в исследовании техники движений в спорте. Физическая культура и спорт в системе образования. Красноярск: КГУ. 2003. С. 28-30.
12. Губа В.П. Интегральная оценка функционального состояния системы внешнего дыхания квалифицированных спортсменов, специализирующихся в мини-футболе (футзале). Теория и практика физической культуры. 2013. № 10. С. 21-25.
13. Гурский А.В. Вариативность двигательного действия как фактор повышения уровня тренированности спортсмена. Теория и практика физической культуры. 2013. № 6. С. 66-69.
14. Диас С.Б. Влияние статодинамической и динамической тренировки на точность ударов футболистов. Теория и практика физической культуры. 2011. № 9. С. 15.
15. Дорошенко Е.Ю. Аналіз параметрів техніко-тактичної діяльності кваліфікованих футболістів. Вісник Чернігівського державного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка. Серія: Педагогічні науки. Фізичне виховання і спорт: Збірник. 2009. № 64. С. 263-268.
16. Дорошенко Е.Ю. Біомеханічні аспекти спортивної тактики як фактор управління змагальною діяльністю в командних спортивних іграх. Вісник Чернігівського державного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка. Випуск 54. Серія: Педагогічні науки. Фізичне виховання і спорт: Збірник. 2008. С. 86-89.

17. Дорошенко Е.Ю. Основні методичні принципи оцінювання спортивної майстерності кваліфікованих футболістів. Теорія і методика фізичного виховання та спорту. 2009. № 3. С. 7-11.

18. Дорошенко Э.Ю. Технология совершенствования технико-тактической подготовленности квалифицированных футболистов в микроциклах соревновательного периода. Физическое воспитание студентов. 2012. № 4. С. 47-54.

19. Древел Халаф Садек Совершенствование структуры годичного цикла спортивной тренировки с учетом динамики технико-тактической подготовленности футболистов Ирака. Науковий часопис [Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова]. Серія 15 : Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт). 2015. Вип. 8. С. 22-25.

20. Ежов П.Ф. Интегральный показатель величины тренировочной нагрузки специализированных упражнений в футболе. Теория и практика физической культуры: тренер: журнал в журнале. 2012. № 2. С. 72-73.

21. Ермаков С.С. Модели биомеханических систем в организации эффективного действия спортсмена. Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. 2001. № 12. С. 40.

22. Єрмоленко П. Підготовка футболістів віком 11-15 років з урахуванням ігрового амплуа. Теорія і методика фізичного виховання і спорту. 2012. № 1. С. 16-21.

23. Железняк Ю.Д. Интеграция и системность как факторы эффективности физического воспитания, спортивной подготовки, физкультурного образования. Теория и практика физической культуры. 2011. № 3. С. 24-28.

24. Журід С. Порівняльний аналіз показників креативності юних футболістів 15, 17 років і професійних гравців різних амплуа. Слобожанський науково-спортивний вісник. 2011. № 3. С. 57-61.

25. Запорожанов В.А. Основы управления в спортивной тренировке. Современная система спортивной подготовки. М.: СААМ, 1995. С. 213-225.
26. Захаркин И.В. Нетрадиционные средства тренировки кардиореспираторной выносливости в игровых видах спорта. Теория и практика физической культуры: тренер: журнал в журнале. 2012. № 6. С. 74-79.
27. Зациорский В.М. Успешность приема мячей в зависимости от скорости, направления и длительности полета. Теория и практика физической культуры. 1984. № 8. С.12-14.
28. Кашуба В. Автоматизированные системы анализа технико-тактических действий спортсменов в спортивных играх. Спортивний вісник Придніпров'я. 2013. № 1. С. 87-95.
29. Козина Ж.Л. Теоретико-методические основы индивидуализации учебно-тренировочного процесса спортсменов в игровых видах спорта: автореф. дисс. ... докт. наук по ФВиС: спец. 24.00.01 / Ж.Л. Козина. К.: 2010. 45 с.
30. Кокарева С. Н. О некоторых аспектах организации скоростно-силовой подготовки высококвалифицированных футболистов. Вісник Запорізького національного університету. Фізичне виховання та спорт. 2017. № 2. С. 76-85.
31. Костюкевич В. М. Управление тренировочным процессом футболистов в годичном цикле подготовки: монография. Винница: Планер, 2006. 683 с.
32. Костюкевич В. Показатели технико-тактической деятельности футболистов высокой квалификации на чемпионате Европы 2016 года. Фізична культура, спорт та здоров'я нації. 2016. Вип. 20. С. 315-322.
33. Кун Сянлин. Аэробные возможности как фактор формирования функциональных резервов организма футболистов. Теорія і методика фізичного виховання і спорту. 2016. № 3. С. 71-75.

34. Кун Сянлинь Характеристика аэробной подготовленности футболистов на этапе специализированной базовой подготовки. Научный часопис [Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова]. Серія 15 : Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт). 2016. Вип. 6. С. 73-78.

35. Лисенчук Г. Уровень развития скоростных и скоростно-силовых качеств у юных футболистов разных игровых амплуа. Теорія і методика фізичного виховання і спорту. 2016. № 1. С. 6-9.

36. Лисенчук Г.А. Контроль соревновательной деятельности в системе управления подготовкой футболистов. Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. 2002. № 9. С. 61-63.

37. Максименко И. Г. Соревновательная и тренировочная деятельность футболистов: [монография]. Луганск: Знание, 2009. 258 с.

38. Марченко В. Исследование двигательных навыков на этапе спортивного совершенствования футболистов. Слобожанський науково-спортивний вісник. 2017. № 2. С. 58-61.

39. Матяш В. Анализ характерных ошибок у юных футболистов при выполнении тестов по технической подготовленности. Спортивний вісник Придніпров'я. 2016. № 2. С. 99-104.

40. Николаенко В. В. Технология физической подготовки юных футболистов. Слобожанський науково-спортивний вісник. 2015. № 5. С. 78–85.

41. Павличенко П. П. Интегральная оценка функционального состояния футболистов в разные периоды подготовки. ScienceRise. Medical science. 2016. № 11. С. 20-25.

42. Перевозник В. И. Модельные показатели подготовленности футболистов высокой квалификации. Спортивні ігри. 2016. № 2. С. 34-39.

43. Перевозник В. И. Модельные показатели соревновательной деятельности футболистов высокой квалификации. Спортивні ігри. 2017. № 1. С. 41–45.
44. Перевозник В. И. Построение тренировочного процесса футболистов в различных структурных образованиях годичной подготовки. Спортивні ігри. 2016. № 1. С. 29-32.
45. Платонов В.Н. Адаптация в спорте. К.: Здоров'я, 1988. 215 с.
46. Платонов В.Н. Периодизация спортивной тренировки. Общая теория и ее практическое применение. К.: Олимпийская литература, 2013. 624 с.
47. Платонов В.Н. Система подготовки спортсменов в олимпийском спорте. Общая теория и ее практические приложения: [учебник для студентов вузов физ. воспитания и спорта]. К.: Олимпийская литература, 2004. 808 с.
48. Платонов В.Н. Теория периодизации подготовки спортсменов в течение года: предпосылки, формирование, критика. Наука в олимпийском спорте. 2008. № 1. С. 3-23.
49. Попов В. А. Анализ травматизма юных футболистов. Здоровье, спорт, реабилитация. 2016. № 1. С. 51-52.
50. Пшибыльский В. Программирование процесса тренировки футболистов. Индивидуализация в процессе спортивной тренировки: научный ежегодник. Гданьск: AWF, 2002. № 11. С. 109-118.
51. Степанюк В. В. Особенности физической подготовленности юных футболистов [Электронный ресурс. Науковий часопис [Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова]. Серія 15 : Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт). 2016. Вип. 6. С. 117-121.
52. Стула А. Тесты для оценки специальной физической подготовленности футболистов-вратарей. Теория и практика физической культуры: тренер: журнал в журнале. 2011. № 1. С.83-86.

53. Тронин Д. А. Особенности динамики показателей специальной физической подготовленности футболистов 15-17 лет в подготовительном периоде годичного цикла подготовки. Вісник Запорізького національного університету. Фізичне виховання та спорт. 2017. № 2. С. 103-111.

54. Тюленьков С.Ю. Теоретико-методические подходы к системе управления подготовкой футболистов высокой квалификации: [монография]. М.: Физическая культура, 2007. 352 с.

55. Тюленьков С.Ю. Управление подготовкой футболистов высокой квалификации (теоретико-методические аспекты): [монография]. М.: МГИУ, 1998. 290 с.

56. Хрусталева Г.А. Анализ распределения игрового времени у высококвалифицированных спортсменов в игровых видах спорта без ограничения замен. Теория и практика физической культуры. 2012. № 5. С. 77.

57. Хрусталева Г.А. Влияние уровня специальной физической подготовленности высококвалифицированных спортсменов игровых видов спорта на формирование игровых звеньев. Теория и практика физической культуры. 2012. № 6. С. 60.

58. Шаленко В. В. Антропометрические показатели футболистов высокой квалификации. Спортивні ігри. 2016. № 1. С. 53-56.

59. Шамардин В.Н. Зависимость результата игры от структуры технико-тактической деятельности и физической подготовленности футбольной команды высшей квалификации. Слобожанський науково-спортивний вісник. 2011. № 2. С. 66-70.

60. Шпичка Т. А. Анализ восстановительных процессов организма футболистов в мини-футболе после соревновательных нагрузок. Науковий часопис [Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова]. Серія 15 : Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт). 2016. Вип. 11. С. 121-123.

61. Шпичка Т. А. Анализ факторов эффективности соревновательной деятельности квалифицированных футболистов в мини-футболе. Научный часопис [Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова]. Серія 15 : Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт). 2016. Вип. 9. С. 109-112.

62. Шпичка Т. А. Особенности построения микроциклов в годичном цикле подготовки квалифицированных футболистов в мини-футболе. Научный часопис [Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова]. Серія 15 : Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт). 2016. Вип. 10. С. 145-148.

63. Шпичка Т. А. Особенности физической подготовленности футболистов разных игровых амплуа. Научный часопис [Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова]. Серія 15 : Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт). 2016. Вип. 6. С. 139-142.